

Tűzvész a múzeumban (1956) Egy tanú visszaemlékezései

KECSKEMÉTI Tibor

*Magyar Természettudományi Múzeum, Őslénytani és Földtani Tár,
1083 Budapest, Ludovika tér 2–6. E-mail: kecskemeti.tibor@nhmus.hu*

Összefoglalás – Az 1956-os magyarországi forradalom harci cselekményei során a Természettudományi Múzeum gyűjteményeit súlyos veszteség érte. A szerző a pusztulás és következményeinek megtapasztalójaként emlékszik vissza az 1956-os eseményekre, mint az akkori munkatársi gárda utolsó élő tagja. A dolgozat bemutatja a múzeumban, elsősorban a Föld- és Őslénytárban tapasztalt pusztítást, ismerteti az itt megsemmisült jelentősebb anyagokat és kitér a helyreállítási munkálatokra.

Kulcsszavak – 1956, Föld- és Őslénytár, helyreállítás, kiállítás, tűz

BEVEZETÉS

Az 1956-os magyarországi forradalom harci cselekményei nem kímélték a budapesti kulturális intézményeket, így a múzeumokat sem. Kár érte az Iparművészeti Múzeumot, a Természettudományi Múzeumot és a Történeti Múzeumot. A legnagyobb veszteséget a Természettudományi Múzeum szenvedte el, mivel nem csak a Baross utca 13. szám alatti épületében lévő állattani és embertani gyűjtemények jelentős része égett el vagy sérült meg, hanem a Magyar Nemzeti Múzeum épületének második emeletén lévő Ásvány- és Kőzettára, valamint Föld- és Őslénytára gyűjteményeinek mintegy 80%-a is. Kiegett, illetve belövés miatt súlyosan megsérült a tetőtérben lévő Európa hírű *Afrika élővilága* című kiállítása is.

Akkor már több mint két éve dolgoztam a Föld- és Őslénytárban mint geológus. Itt indult tudományos pályám. Az idő tájt fejeztem be egyetemi doktori disszertációm a magyarországi eocén nagyforaminiférák (likacsosházúak) egyik jellegzetes nemzetségéről, az *Assilina*król. Október 23-án hazatérőben magammal akartam vinni a kéziratot, hogy a szükséges javításokat otthon megtehessem benne. De nagyon nehéz volt a táskám, így íróasztalomon hagytam a paksamétát. Ott pusztult az egész a vizsgálati anyaggal együtt.

A pusztulás és következményei megtapasztalójaként emlékezem az 1956-os eseményekre, mint az akkori munkatársi gárda utolsó élő tagja. Visszaemlékezésem szinte kötelességszerű, hiszen adataim és közléseim minden bizonnyal az utolsó tudománytörténeti momentumok a múzeum életében oly nagy fontosságú eseményre, az '56-os tűzvészre vonatkozóan. Az emlékezés szubjektív, s mint műfaj személyes történelem. Viszont minden magántörténelem része a köztörténelemnek, különösen a mi esetünkben, ahol nem egy személy áll az események középpontjában, hanem egy országosan kiemelkedő, sőt nemzetközileg is ismert intézmény.

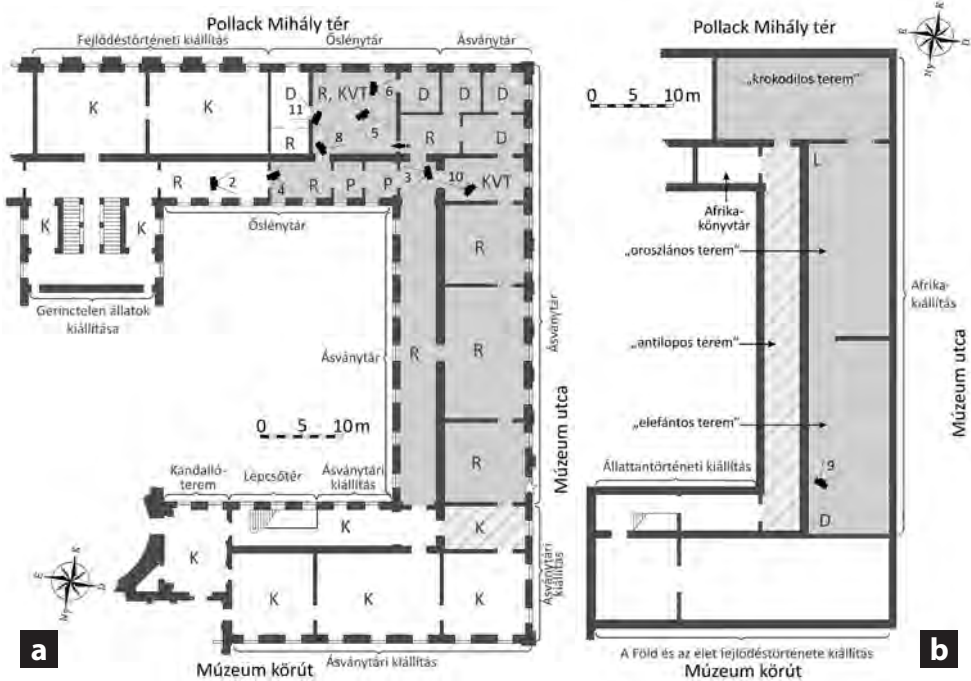
A visszaemlékező be kívánja mutatni azt a munkaközösséget, mely akkor a Föld- és Őslénytárban dolgozott. A Föld- és Őslénytár akkori igazgatója Csepregyhyné Meznerics Ilona (1906–1977) osztályvezető, a hazai miocén rétegtan művelője, a miocén Pectinida kagylók monográfusa volt. Helyettese Jánossy Dénes (1926–2005) a jégkorszaki gerincesek kutatója. Muzeológusként Kecskeméti Tibor (1930–) az eocén nagyforaminiferák tanulmányozását végezte. A kutatók munkáját Szőke Lajos (1912–2015) szobrászművész, főpreparátor, Hajdú Ilona adminisztrátor, preparátor, valamint Szíjjártó Szabó Sándor hivatalsegéd segítette.

Közlendőmet a *tűz, a veszteség és az újjáéledés* témája köré csoportosítva, főként az őslénytári vonatkozásokra összpontosítva adom elő.

A TŰZ

A legtotálisabb elemi csapás. Nemcsak minden szerves anyagot megsemmisít, de a szerves anyagú tárgyakat is károsítja, változásokat okoz az égett tárgy állagában és szerkezetében is. Esetünkben is így történt. Az ősmaradványok 90%-a kalcit (CaCO_3) anyagú. Ezeket a tűz égett mészé (CaO) hevítette, majd az oltóvíz „beoltotta”, azaz oltott mészé (Ca(OH)_2) változtatta. A múzeumi tárgyak, még ha túléltek is a tűzhatást, dokumentációjuk elenyészve tudományos vizsgálatra alkalmatlanná váltak.

A Tárunkat, gyűjteményeinket érintő tűz méretére, fokára, oltására itt nem kívánok kitérni, mivel azt több korábbi, a MINÁROVICS (1997) és BAJÁK (2002) írásában közölt tűzoltósági hivatalos jelentésen alapuló cikkem (KECSKEMÉTI 2006a, b, 2016) és PAPP (2016) írása is részletesen bemutatja. Összefoglalóan csak annyit jegyzek meg, hogy a tűzoltóság központi ügyeletén vezetett riasztási napló szerint október 24–30. között 13 riasztás történt, az ennek nyomán elrendelt kivonulás négy esetben is megghiúsult. Az először október 24-én késő délelőtt az Ásványtárban kitört, többször eloltott, majd újra fellángolt tűz október 25-én napközben még nem érte el az Őslénytárat, amint ezt a tűzoltósági feljegyzések mellett Jánossy Dénes visszaemlékezése (JÁNOSY 1996) is igazolja. Az Őslénytár számára az október 25-én este észlelt újabb tűz bizonyult végzetesnek. Ennek

1. ábra. A Természettudományi Múzeumnak 1956 októberében a Magyar Nemzeti Múzeum épülete déli oldalán lévő helyiségei. (a) II. emelet. Rövidítések: D: dolgozószoba, K: kiállítás, KVT: könyvtár, P: preparatórium, R: raktár. Jelek: csillag jelöli azt az ablakot, amelyet a tüzet okozó belövés érte, nyíl mutatja a tűz áterjedési irányát az Ásványtárból az Öslénytárba. (b) III. emeleti tetőtér. Rövidítések: D: doboló néger szobra, L: lándzsás maszáj vadász szobra. Jelek mindkét vázlaton: A stilizált fényképezőgépek és ábraszámok a cikkben lévő 1956-os fényképek készítési helyét és irányát mutatják. A sötétszürke alapszínezés a tűzvész vagy belövés miatt teljesen elpusztult, a sávozott világosszürke a megperzselődött helyiségeket jelöli. (Korabeli kéziratos rajzok, illetve Kecskeméti T. 2016-os vázlatrajza nyomán készítette Papp Gábor és Katus Magdolna)

Fig. 1. The rooms of the Hungarian Natural History Museum in October 1956 in the southern wing of the building of the Hungarian National Museum. (a) 2nd floor. Legend: D: office; K: exhibition space; KVT: library; P: preparatory; R: storeroom. Asterisk: the window that was hit by the projectile causing the fire. The arrow indicates the route of the fire spreading from the Mineralogical Department to the Palaeontological Department. (b) 3rd floor (attic space). Legend: D: statue of the black drummer; L: statue of a maasai hunter with a spear. Signs on both photographs: camera symbols and figure numbers indicate the locations from where the photographs published in this paper were taken. Grey background colour indicates the rooms completely annihilated by fire or by an exploded tank shell. Striped grey areas were scorched by the fire. (Drawings made by Gábor Papp and Magdolna Katus based on contemporary manuscript plans and a 2016 sketch of T. Kecskeméti)

oltásához csak éjfél után tudtak hozzálátani, és addig az ásványtári irodák előterében az őslénytári könyvtárral közös fal előtt álló galériás szekrény mögött rejtőző ajtónyíláson, és a mellette lévő befalazott ajtó tokján keresztül a tűz átterjedt az Őslénytárra. Az események és kárhelyek térbeli helyzetét az 1. ábra helyszínrajza mutatja.

A tüzesetekről szinte azokkal egy időben tudomást szerzett a Nemzeti Múzeum épületében lévő mindkét érintett múzeum, akkori hivatalos megnevezésük szerint Magyar Nemzeti Múzeum – Történeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum – Természettudományi Múzeum, főigazgatósága. A további károk megelőzése, illetve a meglévők csökkentése érdekében közös éjjeli őréséget szerveztek. Az őréség

2. ábra. Az őslénytári folyosó a bejárat felől az Ásványtár irányába nézve

Fig. 2. The corridor of the Palaeontological Department leading to the Mineralogical Department

3. ábra. Az őslénytári folyosó az Ásványtár felől a bejárat irányába nézve

Fig. 3. The corridor of the Palaeontological Department as viewed from the Mineralogical Department

4. ábra. Udvari kilátás az őslénytári folyosóról az ásványtári folyosó ablakaira

Fig. 4. View from the corridor of the Palaeontological Department through the courtyard onto the windows of the Mineralogical Department

5. ábra. Válogatás az őslénytári könyvtár törmelékei közt. Balról jobbra: Kovács Tamás teremőr, Szőke Lajos főpreparátor, Csepregyhényé Meznerics Ilona tárigazgató, Hajdú Ilona adminisztrátor (MTI Fotó: Fényes Tamás)

Fig. 5. Sifting through the debris of the library. From left to right: exhibition guard Tamás Kovács, senior assistant Lajos Szőke, head of department Ilona Csepreghy-Meznerics, administrator Ilona Hajdú (MTI Photo: Tamás Fényes)

6. ábra. Jánossy Dénes és Kecskeméti Tibor szobája a könyvtárba nyíló ajtón át nézve

Fig. 6. The office of Dénes Jánossy and Tibor Kecskeméti viewed from the door leading to the library

feladata az volt, hogy 16 órától másnap reggel 8 óráig óránként járják be a tűz által érintett helyiségeket, s a zsarátnokokat, az esetleg fellobbanó kisebb tüzeket oltsák el, a nagyobbakat pedig jelentsék a tűzoltóságnak. Így jelölt ki engem telefonon közvetlen főnökömön, Csepregyhényé Meznerics Ilonán keresztül Boros István (1891–1980) főigazgató. Ennek nyomán kétszer, október 29-én, hétfőn és október 31-én, szerdán került rám a sor. Előbbi alkalommal Endrődy-Younga Sebő (1934–1999) zoológussal, utóbbi alkalommal Horváth Lajos (1914–1994) zoológussal voltam őrségben. Tartózkodási helyünk a Nemzeti Múzeum földszintjén egy belső, jól védett helyiségben, az ún. katalógusszobában volt. A Történeti Múzeumból Radnóti Aladár (1919–1972) régész, egy általam akkor először látott éremtári kolléga, Király Ferenc (1923–1982), valamint a Kovács nevű bentlakó portás voltak társaink.

Az első bejárás még félig világosban történt. A második emeleten a hátsó lépcsőháztól jobbra volt a Föld- és Őslénytár bejárata. Az első megdöbbenés ak-

7. ábra. A múzeum Pollack Mihály téri homlokzata a II. emeleten az Őslénytár kiegészített, illetve betört ablakaival. Balról jobbra: Jánossy Dénes és Kecskeméti Tibor szobájának ablaka (részlet), a két könyvtári ablak, majd Csepregyhé Meznrics Ilona szobájának betört ablaka. A jobb szélén lévő, szintén betört ablak már a fejlődéstörténeti kiállítás második terméhez tartozott.

Fig. 7. The facade of the museum from the Pollack Mihály Square. The windows on the 2nd floor are burnt out or broken. From left to right: (part of) the window of the office of Dénes Jánossy and Tibor Kecskeméti, the two windows of the library, then the broken window of the office of Ilona Csepreghy-Meznerics. The window on the right (also broken) belonged to the second room of the exhibition on the history of evolution.

kor ért, amikor beléptünk a folyosóra. Nagy mennyiségű tégl-, kő- és vakolat-törmelék fedte a járófelületet, egy leborult gyűjteményszekrény is utunkat állta. Itt egy aknagránát okozott kárt, de tűz nem volt (2. ábra).

A preparatóriumhoz érve a felrobbant gázpalack és a vegyszerek okozta tűznyomok már nagyobb károokra utaltak (3–4. ábra). A könyvtárban és a munkaszobákban minden fekete volt (5. ábra).

A padlót mintegy félméteres törmelék fedte. Ez a bútorok és könyvek elszesnedett darabjaiból, lapjaiból, az ősmaradványok „oltott meszéből”, de legnagyobb részt a felhevült falakról az oltás hatására lepattogzott vakolatdarabokból állt. Számomra a legszomorúbb és legelkeserítőbb látvány egykori szobám volt (6–7. ábra).

Mindenhol, így íróasztalom helyén is törmelék, pernye és hamu volt, benne az elhamvadt disszertációm. Több mint egy év munkája ment veszendőbe! Percekig döbenten álltam. Olyan lelki trauma ért, amelyet addigi életem során

8. ábra. Az őslénytári könyvtár déli fala, középtől balra az eredeti befalazott ajtó elszenesedett tokja, jobbra az ásványtári térbe nyíló, a tűzvész előtt mindkét oldalról magas szekrényekkel eltakart ajtónyílás, amelyen át tűz az Ásványtárból az Őslénytárba áthatolt.

Fig. 8. The southern wall of the Library of the Palaeontological Department. To the left, the charred door frame of the original (walled-up) door. To the right, the doorway opening to the Mineralogical Collection that had been hidden by tall bookcases and galleried cabinets before the fire. This was where the fire spread from the Mineralogical Department to the Palaeontological Department.

9. ábra. Az Afrika-kiállítás utolsó termében lévő nagy dioráma romjai

Fig. 9. The remnants of the large diorama in the last room of the Africa exhibition

10. ábra. Az Afrika-kiállítás leszakadt padozata alulnézetben az ásványtári könyvtárszoba felől.

Itt zuhant le a kiállításban lévő, lándzsájára támaszkodó maszáj vadászt ábrázoló bronzszobor

Fig. 10. Collapsed floor of the Africa exhibition as viewed from below, from the library of the Mineralogical Department. This is where the bronze statue of a maasai hunter with a spear crashed down

még nem éltem meg. (Közel ilyen megindító emlékező élményben volt részem, mikor a közelmúltban a Magyar Nemzeti Múzeum Kommunikációs és Stratégiai Főosztály munkatársai felkérésére egy előadást tartottam a tűzvészről az egyik kiállítási termükben. Asztalom, széke, mikrofonom pont azon a pár négyzetméteren volt, ahol 60 évvel ezelőtt az íróasztalom!) Egyik járőrözésünk során döbrentünk rá: az Őslénytár azért égett ki, mert az Ásványtárral érintkező egyik helyiség falában az 1906 utáni átépítések során bent hagyták az ajtótokot, s ezt és egy másik egykori ajtónyílást eltakarva építették fel mindkét oldalon a mennyezetig érő könyvszekrényeket (8. ábra). A tűz az ajtónyíláson és az ajtótokon keresztül terjedt át az Őslénytárba!

Egy másik bejárás alkalmával félelemkeltő élményben is részünk volt. Az ásványtári könyvtárban a törmelék között egy emberi tetemet – gyanítottuk, hogy lelőtt harcos – véltünk felismerni a beszűrődő gyenge fényben (érdekes, a közvilágítás és a telefon többnyire működött a harci cselekmények alatt is!). Később a reggeli világozásban már láttuk, a tetem nem más, mint az ásványtári helyiségek feletti *Afrika élővilága* című kiállítás (9. ábra) kiegészítő „oroszlános” termék sarkából az átégett betonfödémén keresztül (10. ábra) lezuhant, lándzsájára támasz-

kodez maszáz vadász ábrázoló súlyos bronzszobor (1b ábra, L). Elképzeltető, milyen hőfokú tűz lehetett ott, ha a földem vastraverzei is meghajlottak a szobor súlya alatt!

A VESZTESÉG (BOROS 1957 ALAPJÁN)

A Föld- és Óslénytár közép-európai viszonylatban számottevő, mintegy 140 000 leltári tételes gyűjteménye mintegy 80%-os veszteséget szenvedett el. Az újragyűjt-hetetlen anyagok közül kiemelendő néhány: a világhírű csehországi ópaleozoos rétegekből Joachim Barrande természetbúvár által az 1800-as években gyűjtött Trilobita- (háromkaréjos ősrák) kollektió; a világhírű németországi mezozoos lelőhelyek (többek közt Solnhofen, Holzmaden) gazdag és változatos korall-, puhatestű-, pörgekarú-, lábasfejű- és gerincesfaunája; a Párizsi-medence nagy-szerű megtartási állapotú eocén puhatestű-gyűjteménye; az óbudai téglagyárak és az egi Wind-téglagyár agyagbányáiból előkerült közel 200 faj (benne több típust!) tartalmazó felső-oligocén puhatestű-gyűjtemények; Kossuth Lajos torinói száműzetése idején Asti városka lelőhelyein gyűjtött tengeri pliocén csiga- és kagylógyűjteménye, autográf alátétcdulákkal. A gazdag gerinces anyagból elégett a *Prodinotherium hungaricum* ősmamnos, a *Hyaenodon* őshiéna típuspéldánya,

11. ábra. Csepregyhé Meznerics Ilona szobája a könyvtárba nyíló ajtóból nézve
Fig. 11. The office of Ilona Csepregy-Meznerics as viewed from the doorway leading to the library

több Semsey Andor mecénási gesztusa nyomán gyűjteményünkbe került tökéletes megtartású holzmadeni jura őshüllő-lelet (*Ichthyosaurusok*, *Mystriosaurusok*), a jégkorszaki óriáslajhárok közé tartozó *Glyptodon* több hatalmas páncélja, valamint a történeti időkben kihalt hatalmas ősmadárnak, az *Aepyornis*nak a világon legnagyobbnak tartott ép tojásainak egyike (csupán félszáz példánya ismert!). Az anyag mintegy 20%-a az osztályvezetői szobában (11. ábra) és az udvari hosszú folyosón menekült meg a megsemmisüléstől.

A Tár veszteségeit növelte, hogy a rendkívül gazdag, számos 18. századi alapművet tartalmazó könyvtár, valamint a több száz kéziratos földtani térképet magában foglaló térképtár is megsemmisült. Elégett a táruk valamennyi mikroszkópja (a lencsüvegek megolvadtak, a statívek elgörbültek) (12. ábra), egyéb műszerei, összes leltárkönyve és a kutatók számos elkészült dolgozatának kézirata (többek közt a szerzőé is!).

12. ábra. Megégett ásványtári mikroszkóp
Fig. 12. Burnt microscope from the Mineralogical Department

ÚJJÁÉLEDÉS

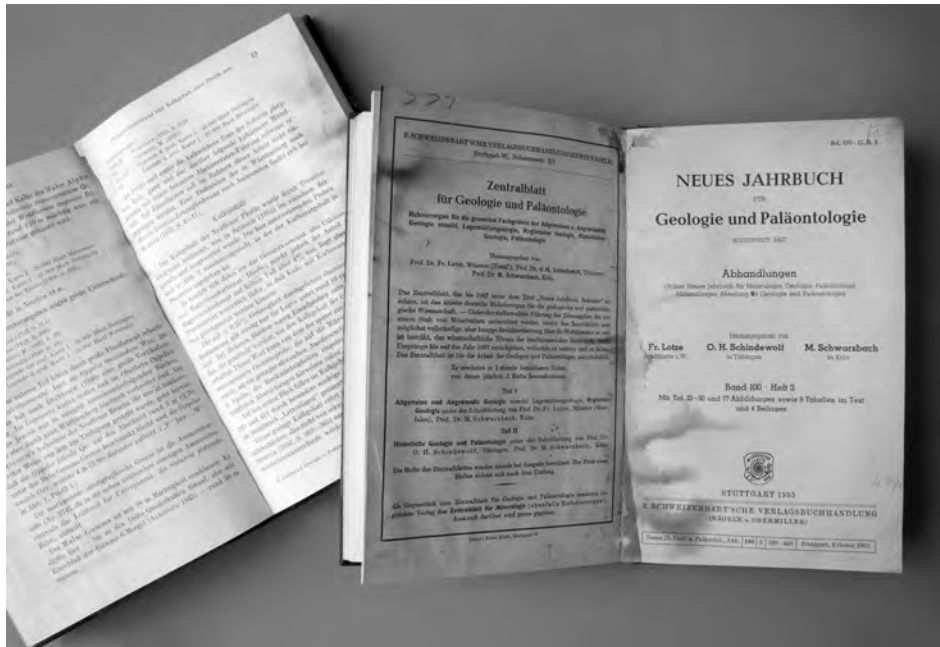
A nagy anyagi és szellemi veszteségek először minden érintettben reménytelenséget és bénultságot okoztak. Sok minden pótolhatatlan volt, az újrakezdés sokáig elképzelhetetlennek tűnt. A legnehezebb az események és következményeinek tudati feldolgozása volt. Hetekig fásultan, de kötelességszerűen jártunk be, s a törmelék között kerestük és mentettük az esetleg még használható tárgyakat. E mentésben kívülről is kaptunk segítséget. Három geológus egyetemi hallgató jelentkezett önkéntes segítségül. Megérdemlik, hogy név szerint említsem őket: Mach Péter (1935–2005), Szabó Péter (1935?–1995) és Várszegi Károly (1932–1983).

A reményt, az újrakezdés szükségességét és realitását osztályvezetőnk, a rendkívüli hitbéli erővel és mozgósító képességgel rendelkező Csepregyhyné Meznierics Ilona naponta plántálta belénk. A kármentés szüneteiben, a melegedőben naponta hallottuk: „Amíg élünk, remélünk! Önök még fiatalok, tudásuk megvan az

újrakezdéshez, ne adják fel!” Tartózkodási helyiséget szerzett számunkra először a Történeti Múzeum Éremtárában, majd a Történelmi Képcsarnokában. Előbbi helyen Huszár Lajos (1906–1987) és Kerényi András (1909–1961) numizmata osztotta meg velünk szobáját, utóbbi helyen Cennerné Wilhelmb Gizella (1921–1995) és Rózsa György (1925–2008) művészettörténész ajánlotta fel nekünk a Képtár egy szobáját.

Mikor a Képtárban voltunk, már nem csak melegedni jártunk le. Először a fantáziálás szintjén kezdtünk gondolkodni a jövőről, majd mikor a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága nevében Nagy Sándor gazdasági főigazgató 1957. február 13-án elfogadta a Boros István (a Természettudományi Múzeum főigazgatója), Fülep Ferenc (1919–1986, a Történeti Múzeum főigazgatója), Dobrovits Aladár (1909–1970, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója) és Korek József (1920–1992, a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztály vezetője) előterjesztésében a múzeum újjáépítési programját és költségvetését (TTTI–183/1–9–Főig–1956), már tervezgetni is kezdtünk.

Az újjáépítés első lépése a tetőtérben lévő őslénytani kiállítás vitrinjeinek védőtetővel való ellátása volt. Ugyanis a kiállítás tetőablakai súlyosan megsérültek és szükséges volt a megmaradt tárgyak beázás elleni védelme. A második lépés az egykori helyiségekben lévő törmelék eltávolítása volt, melynek során azt ellen-

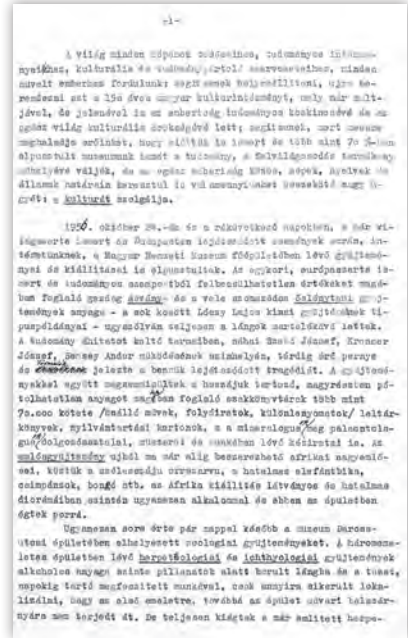
13. ábra. A *Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie* megmaradt kötetei
Fig. 13. Survived volumes of the *Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie*

örizték, nem maradt-e használható tárgy a kidobandó törmelékben. A kimentett, dokumentáció híján tudományos vizsgálatra alkalmatlan ősmaradványokat félretettük iskolai szemléltető anyagnak. A sors különös kegye folytán az Őslénytár folyóiratai közül a *Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie* című szaklap 15–20 kötete megmaradt (13. ábra).

A kötetek egy könyvvállvány legelső polcán voltak szorosan egymás mellett, s a törmelék alatti tökéletlen égés miatt csak megpörkölődtek, de megmaradtak. Greskoviccs Antal kitűnő könyvkötőnk restaurálta azokat, s korommal kissé színeződve, a kiszáradás után hullámos lapokkal ma is használhatók. S ha már könyveknél vagyunk, meg kell említeni: az újra felállított könyvtárunk első kötetei közé tartozik az az önálló mű is, melyet Géczy Barnabás, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Őslénytani Tanszékének akkori adjunktusa, ma egyetemi tanára, akadémikus, még a tűzvész előtt kölcsönzött ki, s már csak az újjáépült Őslénytárba tudott visszahozni.

A helyreállítás előrehaladtával a nyár elején *Az ember származása* című kiállítás helyiségeibe költözhattünk. Itt már mindenkinek volt íróasztala, s itt tudtuk tárolni a nyár folyamán beindult pótló gyűjtéseink anyagát is. Sőt, már nem csak az általunk gyűjtött anyagot, hanem a külföldi rokon intézményektől egyre nagyobb mennyiségben érkező tárgy- és könyvadományokat is. Az adományok annak nyomán érkeztek hosszú hónapokon át, hogy Csepregyhé Meznerics Ilona kezdeményezésére a múzeum angol, német, francia és orosz nyelven segélykérő levelet küldött az UNESCO-nak, az ICOM-nak (International Council of Museums), valamint mintegy száz természettudományi gyűjteménnyel rendelkező külföldi intézménynek (14. ábra). (Jól emlékszem: napokig gyűjtöttem ki az alattunk lévő Országos Széchényi Könyvtár cserejegyzékéből az intézmények címét!)

Megható volt a nemzetközi segítségnyújtási készség. A világ szinte minden részéből érkeztek ajándékok, s nem csak a gazdag nyugati országok intézményei küldtek rengeteg ősmaradványt, de a szocialista országok, köztük meglepetésünkre a Szovjetunió is. Tőlük kaptuk paleozoos gyűjteményünk pótlására a legértékesebb ősmaradvány-anyagot (15. ábra).

14. ábra. Részlet a Csepregyhé Meznerics Ilona kezdeményezte segélykérő levél fogalmazványából

Fig. 14. Detail of the draft of the letter initiated by Ilona Csepregyhé-Meznerics to ask for help

15. ábra. A Szovjet Tudományos Akadémia Geológiai Intézete adományaként érkezett ősmaradványok: *Spirifer* brachiopodák

Fig. 15. Fossils (*Spirifer* brachiopods) donated by the Geological Institute of the Academy of Sciences of the USSR

A sok-sok könyv- és folyóirat-adományból pedig ki kell emelni a New York-i Természettudományi Múzeum évkönyvsorozatát. Ők a múzeum elnöki irodája bőrkötéses reprezentatív kollekciónak küldték el, a kötetek gerincén aranyos nyomású *President* felirattal (16. ábra). A Francia Földtani Társulat pedig Bulletinjének első negyvenévi sorozatát küldte el két és fél mázsa súlyban (a szállítólevélen ennyi volt feltüntetve!).

16. ábra. A New York-i Természettudományi Múzeum Évkönyvének kötetei az elnöki irodából, gerincén aranyozott *President* felirattal

Fig. 16. Yearbooks of the Natural History Museum of New York, with the gilded inscription 'President' on their spines

A fokozatosan visszatért tetterőnk már megnyilvánult a helyreállító építkezés során. A mérnökök, belsőépítészek nemcsak szívesen vették, de örültek is annak, hogy az újjáépített helyiségeket korszerűsítsék. Kérésünkre a könyvtárszobát két munkaszobára osztották, az *A fajok eredete és az ember származása* című kiállítás területének 2/3-ából kialakított szobákban fotó- és nedves laboratóriumot, valamint tágasabb preparatóriumot alakítottak ki vezetékes gázzal, légelszívó fülkével, kőzetvágó és -csiszoló műhellyel, iszapolóval. Tároló terünk is nagyobb lett az osztályvezetői szoba mellett kialakított raktárszobával, benne két beépített galériával.

Az építési munkákkal párhuzamosan megindult a belsőépítészeti tervezés is. Ez elsősorban a tároló bútorokra koncentráldott. A régi, nehezen kezelhető „monstrum” szekrények helyett egységes megjelenésű, praktikus, könnyen mozgatható, emelhető fiókokkal rendelkező gyűjteményszekrényeket terveztünk Jánossy Dénes kollégámmal együtt. A kétajtós szekrény 198×130×70 cm méretű volt, két oszlopban 15–15 fiókkal, az alsó két fiók mélyebb volt a nagyméretű tárgyak elhelyezésére. E típus annyira bevált, hogy a későbbiekben, ásványtári szekrény néven ilyen szekrényekkel látták el a vidéki múzeumokat is. A nagyméretű csontok elhelyezésére 198×200×100 cm-es üvegajtós polcos szekrényeket terveztünk. Néhány megmaradt, csak kissé sérült fióksor befogadására ún. köpenyes szekrényt terveztünk, mely 198×225×70 cm méretű volt. Ezt nagy mérete miatt a belső építész aztán úgy tervezte meg, hogy egy esetleges költözéskor szétszerelhető legyen. Mi terveztük a könyvespolcokat is, mégpedig olyan méretre, hogy azok a gyűjteményszekrények tetejére is ráilleszthetők legyenek. Ezeket a kivitelező aztán úgy készítette el, hogy a polcokra később üvegajtót lehessen szerelni. Az új bútorzatot a Fővárosi Művészeti Kézműves Vállalat Dankó Pista utcai műhelye kivitelezte. A műhely vezetője Kajdy Pál belsőépítész, egykor főiskolai tanár, a 20. század

17. ábra. Az újjáépült Őslénytár termeinek egy részlete 1958 decemberében

Fig. 17. Detail of the rooms of the rebuilt Palaeontological Department in December 1958

18. ábra. Csepregyhé Meznerics Ilona az újjáépült osztályvezetői szobában 1958 decemberében
 Fig. 18. Ilona Csepregy-Meznerics in her rebuilt office (December 1958)

első felének híres bútorgyárosa, Schmidt Miksának a veje volt. Ő volt az, aki mikor meglátta az egykori Lobkowitz gyűjtemény néhány megmaradt fiókos szekrényét, mely valóságos iparművészeti remekmű volt, jutányos áron restauráltatta azokat műhelyükben. A szekrények átvételére általában engem küldtek ki. Egy ilyen alkalommal látom, az elkészült szekrények hátának jobb felső sarkába krétával felírja „Jó, Kajdy”. Kérdezem: miért jelöli meg így a szekrényeket? „Mert ez az én minőségellenőrző jelem” – válaszolta. Az elegáns, korszerű szekrények ma is megvannak a felirattal együtt, mint a tartósság és minőség mintapéldányai!

A katasztrófa okozta reménytelenség, lelki bénultság, sok-sok nehézség, többszöri nekibuzdulás, elszánás, egymás-buzdítás, majd sok-sok szellemi és fizikai munka után újult meg a Föld- és Öslénytár (17–18. ábra). A tűzvétség után több mint két év után érkezett el aztán 1958 decemberének első napja, amikor az újjáépített Tárban megindulhatott a tudományos és muzeológiai munka. Sorunk és történetünk egy kissé a mítoszok Főnix madarát is idézi, mely élete végén elhamvadt, de aztán hamvaiból újjászületett.

***

Conflagration of the museum (1956) Recollections of a witness

TIBOR KECSKEMÉTI

*Department of Palaeontology and Geology, Hungarian Natural History Museum,
Ludovika tér 2–6, H–1083 Budapest, Hungary. E-mail: kecskemeti.tibor@nhmus.hu*

Abstract – During the fights of the Hungarian revolution of 1956, the collections of the Hungarian Natural History Museum suffered serious losses. The author experienced the events and their consequences and now publishes his recollections as the last surviving member of staff. The paper describes the losses of the Museum, mostly regarding the Department of Geology and Palaeontology, lists the most prominent materials that were destroyed and gives some details on the subsequent reconstruction.

Keywords – 1956, conflagration, exhibition, Department of Geology and Palaeontology

INTRODUCTION

The events of the Hungarian revolution of 1956 did not spare the museums and other cultural institutes of Budapest. The Museum of Applied Arts, the Natural History Museum and the Historical Museum were all damaged. The most serious losses were imposed upon the Natural History Museum, as not only a considerable part of the zoological and anthropological collections kept in the building at 13 Baross Street burnt down but also those kept on the 2nd floor of the National Museum: 80% of the collections of the Department of Mineralogy and Petrology (hereinafter: Mineralogical Department) as well as those of the Department of Geology and Palaeontology (hereinafter: Palaeontological Department). The greatest part of the Africa exhibition renowned across Europe and housed in the attic space of the building also burnt out or destroyed by a tank shot.

At the time I had been employed by the Geological and Palaeontological Department for over two years. This was where my scientific career started. I was finishing my doctoral dissertation on a characteristic genus of the large Foraminifera (*Assilina*) of the Eocene in Hungary. On 23rd October, I was about to put the manuscript in my suitcase to take it home in order to put the finishing touches to it. However, the briefcase was really heavy, so I eventually left it on my desk. The entire manuscript, along with the materials studied were annihilated shortly afterwards.

I recount the events of the destruction and its consequences as the last surviving witness from among the staff members. These recollections are probably

the last data and communications concerning this influential event in the history of the Museum and thus a dutiful account for the history of science of the conflagration of 1956. The information provided here is subjective and can be regarded as personal history. However, public history is made up of individual histories, especially in this case, where the events culminate around a public institute of national importance, indeed, of international importance.

The author wishes to describe the team that worked at the Department of Geology and Palaeontology at the time. The head of the department was Ilona Csepregy-Meznerics (1906–1977), an expert on Miocene stratigraphy, author of a monograph on Miocene Pectinidae bivalves. Her deputy, Dénes Jánossy (1926–2005) a researcher of the vertebrates of the glacial period. Curator Tibor Kecskeméti (1930–) worked on the large Foraminifera of the Eocene. The work of the scientists was assisted by Lajos Szőke (1912–2015) sculptor, senior assistant; administrator and assistant Ilona Hajdú and office attendant Sándor Szijjártó Szabó.

This paper is organized around the keywords 'conflagration', 'loss' and 'revival' and mostly reports the aspects concerning the palaeontological collection.

THE CONFLAGRATION

Fire is the most influential elemental disaster. It not only annihilates organic matter, but also damages inorganic stuff. It causes changes in the consistency and the structure of the affected item, as it happened in our case. 90% of the fossils are made up from (CaCO_3). These were burnt into quicklime (CaO) which was then turned into slaked lime (Ca(OH)_2) by the water used for extinguishing the fire. Museum objects, even if they survived the fire, were deprived of their documentation and thereby rendered unsuitable for scientific study.

I will not go into detail concerning the extent, the degree and the extinguishing of the fire, as these were already reported in earlier publications (KECSKEMÉTI 2006a, b, 2016) and PAPP (2016), which were based on the official account of the fire department reported in the papers of MINÁROVICS (1997) and BAJÁK (2002). To summarize it, there were 13 alerts between 24th and 30th October (according to the logbook kept at the central duty of the fire department). However, the fire brigades were unable to reach the museum in four cases. The fire that flared up first late in the morning on 24th October was extinguished several times. Based on the fire department's report as well as on the recollections of Dénes Jánossy (JÁNOSY 1996), the flames of the repeatedly re-kindling fire did not reach the Palaeontological Department during the daytime on 25th October. However, the fire detected in the evening of 25th October proved to be fatal for the Palaeontological Collection. The firefighting could only start after midnight and by then,

the tall galleried cabinets that stood in the entrance room of the offices of the Mineralogical Department with their backs to the wall separating the department from the Palaeontological Department could not protect the door opening hidden behind them any longer. The fire spread across this door and maybe also through the door frame of a walled-up door beside it and the flames entered the palaeontological collection. The events and losses are shown in Fig. 1.

The general directorates of both museums housed within the building of the National Museum were notified almost at once about the fires. These were the Historical Museum of the Hungarian National Museum and the Natural History Museum of the Hungarian National Museum. In order to prevent further damage and to mitigate the effects the two museums organized a joint night watch service. The task for those on duty was to check the premises affected by fire every hour from 4 p.m. until 8 a.m., find and extinguish smaller fires, and report larger ones to the fire department. This is how I got a call from my supervisor, Ilona Csepregy-Meznerics, delivering the message of our director general, István Boros (1891–1980) that I should be on duty on 28th October (Monday) and on 31st October (Wednesday). On the first occasion, I was on night watch with zoologist Sebő Endrődy-Younga (1934–1999) and on the second, with zoologist Lajos Horváth (1914–1994). We stayed on the ground floor, in the so-called catalogue room that was well-protected due to its internal location. On behalf of the National Museum, our team was reinforced by archaeologist Aladár Radnóti (1919–1972), Ferenc Király (1923–1982), a colleague from the Department of Numismatics, whom I saw for the first time and Kovács, the porter, who used to live on the premises.

We made the first round in the fading daylight. The entrance of the Department of Geology and Palaeontology on the second floor was to the right from the back stairway. The first shocking sight awaited us on the corridor. The floor was covered by loads of shattered bricks, stones and mortar. A huge cabinet was lying face down, blocking the way. The corridor had been hit by a mortar bomb, but fire had not been here (Fig. 2).

As we reached the preparatory, we saw that the explosion of the gas bottle and the chemicals that used to be kept there caused a very destructive fire here (Figs 3–4). Everything was black in the library and the offices (Fig. 5).

The floor was hidden under a two-foot layer of debris made up of the charred remains of books, pieces of furniture, the slack lime that used to be the fossils and mostly of the splinters and chunks of mortar that had come off the walls during the extinguishing. For me, personally, the most disheartening and desperate sight was that of my own office (Figs 6–7).

Debris everywhere, even where my desk used to stand, and heaps of ash – that used to be my dissertation. More than a year's work went up in a cloud!

I stood there speechless and shocked for minutes. I had never experienced such a trauma before. (Recently I was invited by the Department of Communication and Strategic Planning of the Hungarian National Museum to speak about the fire in one of their exhibition rooms. A little table with a chair and my microphone stood almost at the exact location where my work desk used to be, 60 years earlier. I relived almost the same experience at that point.) During one of our rounds, we discovered that the Palaeontological Department had probably burnt down because during a previous reconstruction after 1906 a door frame was left in the wall even though the opening got walled-up. This door frame and another former doorway used to be covered by tall cabinets reaching up to the ceiling on both sides (Fig. 8). The fire spread through the door frame and other doorways from the Mineralogical Department to the Palaeontological Department!

During another control round, we also experienced the feeling of terror. In the library of the Mineralogical Department we could make out the outline of a human body in the lamp light filtering in through the windows. (An interesting fact that the street lighting and the phone service were operating throughout the course of the battles.) We thought it could be a fighter who had been shot. Later on, in the daylight it became apparent that the 'human body' was no other than the bronze statue of the maasai hunter leaning on his spear. This statue had stood in the 'Lion room' of the African wildlife exhibition (Fig. 9), housed one floor above the Mineralogical Department (Fig. 1b, L). As the 'Lion room' burnt out, the destroyed concrete ceiling gave in (Fig. 10) and the heavy statue crashed down to the floor below. It's hard to imagine the intensity of the fire that made even the metal traverses of the ceiling bend with the weight of the statue!

THE LOSSES (BASED ON BOROS 1957)

The collection of the Department of Geology and Palaeontology had been significant at the Central European level. It held about 140,000 registered items, 80% of which were destroyed in the fire. Just to mention a handful among the irreplaceable materials: the Trilobita collection collected by naturalist Joachim Barrande in the 1800s from the world-renowned Czech Paleozoic layers; the rich and diverse collection of the coral, mollusc, brachiopod, cephalopod and vertebrate fauna from the world-renowned German Mesozoic localities (from Solnhofen and Holzmaden, among others); the Eocene mollusc collection of excellent preservation from the Paris Basin; the Upper Oligocene mollusc collections containing nearly 200 species (including several type specimens) from the Óbuda brick factory and the Wind Brickyard of Eger; the gastropod and bivalve collection collected by Lajos Kossuth during his exile in Torino from the localities of the town of Asti with the items bearing his hand-written labels. Of

the rich vertebrate material the fossil proboscidean *Prodinotherium hungaricum*, the type specimen of a *Hyaenodon*, several Jurassic reptile findings from Holzmaden in perfect condition that were donated to the museum by Andor Semsey (*Ichthyosaurs*, *Mystriosaurus*), several shells of the glacial giant sloth *Glyptodon* and one entire egg of *Aepyornis* of which only about 50 pieces are known worldwide. About 20% of the material – that was kept in the office of the head of the department (Fig. 11) and along the long corridor leading to the yard – survived the destruction.

Further losses aggravating the situation concerned the library of the collection which used to hold several standard works from the 18th century and the collection of maps containing several hundred autograph geological maps was completely destroyed. Every microscope of the collections was burnt (the lenses melted and the metallic stands bent – Fig. 12.) along with other devices, every book of inventory and the manuscripts of the scientific staff (that of the dissertation of the author, among many others).

REVIVAL

At first, the enormous losses of matter and spirit made everyone hopelessly concerned, downhearted and paralyzed with the feeling of hopelessness. Many things were destroyed that were irreplaceable and it seemed impossible to start anew. The most difficult part was the mental process of coming to terms with the events and their consequences. For weeks on, we showed up at work dutifully but apathetically, sifting through the debris to salvage whatever could be found there. During this phase, we were offered external help from three geology students who deserve to be named here: Péter Mach (1935–2005), Péter Szabó (1935?–1995) and Károly Várszegi (1932–1983).

New faith and the need and realistic prospect to start anew was provided by our head of department, Ilona Csepregy-Meznerics who motivated us with her outstanding stamina and faith day by day. During the recesses of mitigation in the heated common room we heard her every day: „*While there is life, there is hope! You are all young and possess the knowledge to start again. Do not give up!*” She was the one who arranged rooms for us in the Department of Numismatics of the Historical Museum and later on in the Hungarian Historical Gallery. In the first place, it was Lajos Huszár (1906–1987) and András Kerényi (1909–1961) numismatists who shared their offices with us and then, Gizella Cenner-Wilhelmb (1921–1995) and György Rózsa (1925–2008) art historians offered us a room in the Gallery.

When we were in the Gallery, we could already do more than just try to warm up: we started envisaging the future. On 13th February 1957, Sándor Nagy,

director general of finance, on behalf of the Central Directorate of Finance of Museums accepted the reconstruction budget and programme (TTTI-183/1-9-Főig-1956) presented by István Boros (director general of the Natural History Museum), Ferenc Fülep (1919-1986, director general of the Historical Museum), Aladár Dobrovits (1909-1970, director general of the Museum of Applied Arts) and József Korek (1920-1992, head of the department general for museums at the Ministry of Education) – and we already started to plan ahead.

The first step of the reconstruction concerned the exhibition cases of the palaeontological exhibition in the attic space. The glass cabinets were fixed with a protective roof as the skylights of the rooms were seriously damaged and additional protection was necessary to protect the remaining objects from precipitation. During the second step, the debris was removed from the rooms while checking for objects still useful for museological purposes. Salvaged fossils that were without documentation and thus inserviceable for scientific work were saved for educational purposes. As a special favour from fate, the volumes 15-20 of the journal *Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie* remained intact in the library of the Palaeontological Department (Fig. 13).

These volumes used to be kept on the lowest rack of a shelf and very tightly stacked. The debris covering them only allowed incomplete combustion and thus the journals were only scorched not burnt. They were repaired by the excellent book-binder of the museum, Antal Greskovics and though they are discoloured with soot and their pages are somewhat undulating on account of their being soaked and drained again, they are still serviceable. A propos books: there was one independent work among the first volumes on the shelves of the renewed library that had been on loan by Barnabás Géczy, senior lecturer (a present-day professor and Member of Hungarian Academy of Sciences) at the Palaeontological Department of the Eötvös Loránd Universtiy and was returned by Géczy after the reconstruction following the fire. As the reconstruction works advanced at the beginning of the summer, we could move into the exhibition space of the exhibition titled '*The origin of man*'. Here, each one of us had their desks and enough space to store the material collected during the summer as a replacement. Also, there was an increasing amount of donations sent by foreign institutes both in terms of specimens and books. Donations were prompted by a letter (Fig. 14) sent by Ilona Csepreghy-Meznerics in English, German, French and Russian to the UNESCO and the ICOM (International Council of Museums), as well as to about a hundred institutes with a natural history collection abroad. (I remember well: I spent days browsing through the exchange list of the National Széchényi Library housed right below us to collect the addressess of such institutes!)

It was really heart-stirring to see the eagerness to help at the international level. Donations kept arriving for months, from every corner of the planet and

not only from the well-off Western institutes but fossils were sent from socialist countries, too – to our greatest surprise, even from the Soviet Union. They sent the most valuable fossil material to replace our Paleozoic collection (Fig. 15).

The yearbooks of the New York Natural History Museum must be mentioned from among the many-many books and journals donated to the museum. They sent us the leather-bound series kept in their presidential office for representative purposes, bearing the gilded inscription *President* on their spines (Fig. 16). The French Geological Society sent us a copy of all the volumes of their Bulletin from their first 40 years – a total of two and a half metric centners, according to the delivery note!

Our vigour had gradually returned and became evident during the reconstructive phases. The engineers and interior designers were keen on our efforts and were eager to modernize the reconstructed rooms. At our request, the library was divided into two sections. Two thirds of the exhibition space of the exhibitions titled '*The origin of species*' and '*The origin of man*' were transformed into work space: photo and wet laboratories, a spacious preparatory with pipelines for gas, a fume cabinet, a stone cutting and polishing facilities and a sluice sink was formed. Even our storage space was extended with a storage room beside the office of the head of department, with two galleries installed.

Along with the construction works, interior design planning was also under way, mostly concerning the storage furniture. To replace the outdated, hard-to-handle and gigantic cabinets we designed uniform, practical storage cabinets with easy-to-move and liftable drawers with my colleague, Dénes Jánossy. These double-door cabinets were 198×130×70 cm in their dimensions, could fit 15 drawers in each of their two columns, the lowest 2 drawers being deeper to suit large items. The design of these 'mineralogical cabinets' was so successful that later on they became very popular with provincial museums, too. For large bones we designed large, 198×200×100 cm cabinets with glass doors. In order to fit the few rows of old drawers that survived with minor injuries, we designed a so-called outer shell of the dimensions 198×225×70 cm. These were so large that the interior designer made them dismountable keeping in mind the need for a future removal. We also designed the library shelves, giving them the exact dimensions of the cabinets so that they can be placed on top. The contractor applied a design that would allow the shelves to subsequently be fitted with glass doors. The new furniture was made by the Dankó Pista Street Workshop of the Budapest Applied Arts Company. The head of the workshop was interior designer Pál Kajdy, a has-been professor, the son-in-law of the renowned 20th century furniture-maker Miksa Schmidt. Kajdy was the one who set eyes upon the remaining drawers of the Lobkowitz collection and as they were real pieces of applied art, he offered to restore them at a fair price. Usually I was the one sent to take over the pieces.

On one occasion, I saw that the master chalked the inscription ‘Good, Kajdy’ onto the upper right corner of the back of the pieces. When I asked him what the inscription was for, Kajdy said ‘This is my quality control mark.’ The elegant, modern pieces of furniture are still functional and still bear the handmark, setting an example of durability and quality.

The hopelessness caused by the catastrophe, the paralysis, the innumerable difficulties, the repeated bursts of activity, the resolution, the motivation we mutually provided to each other, the huge physical and mental effort resulted in a renewed Department of Geology and Palaeontology (Fig. 17–18). More than 2 years after the conflagration, on the first day of December 1958, scientific and curatorial work could start anew. Our history and fate recalls the mythical phoenix, being consumed by flames but rising again from the ashes.

IRODALOM – REFERENCES

- BAJÁK L. 2002: A Magyar Nemzeti Múzeum égése 1956-ban. – *Folia historica* 23(1): 55–65.
- BARKÓCZI L. 1996: Emlékeim 1956. október 23 – november 4. között a Magyar Nemzeti Múzeumból. – *Magyar Múzeumok* 2(3): 27–29.
- BOROS I. 1957: The tragedy of the Hungarian Natural History Museum. – *Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici* 49: 491–505.
- FÜLEP F. 1996: Ki az oka a Nemzeti Múzeum égésének? – *Magyar Múzeumok* 1996(3): 29–30.
- JÁNOSSY D. 1996: Egy paleontológus 56-os emlékei. – *Magyar Múzeumok* 2(4): 30–31.
- KECSKEMÉTI T. 2006a: A Természettudományi Múzeum gyűjteményei tűzvészben. – *Magyar Múzeumok* 12(3): 34–37.
- KECSKEMÉTI T. 2006b: Múzeum tűzben. A Természettudományi Múzeum földtani gyűjteményeinek pusztulása 1956-ban. – *Természet Világa* 137(12): 551–553.
- KECSKEMÉTI T. 2016: Múzeum tűzben – egy érintett emlékei. A Természettudományi Múzeum földtani gyűjteményeinek pusztulása az 1956-os tűzvészben. – *Honismeret* 2016(5): 23–28.
- MIHÁLYI F. 1996: A Természettudományi Múzeum 1956-os tragédiája. Mi égett el a Nemzeti Múzeumban? – *Magyar Múzeumok* 1996(3): 28–29.
- MÍNÁROVICS J. 1997: A Nemzeti Múzeum 1956-os tüzeseteiről. – *Magyar Múzeumok* 3(3): 37–38.
- PAPP G. 2016: A Természettudományi Múzeum és 1956 – A Nemzeti Múzeumban pusztító tűzvész előzményei, körülményei és következményei. – *Annl. Mus. hist.-nat. hung.* 108: 151–220.